

Тимошенко Віра Іванівна,

головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України

СМЕРТНА КАРА У ВЧЕННІ О. Ф. КІСТЯКІВСЬКОГО

Важливим завданням сучасної держави є забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина. Це особливо актуально у період, коли темпи позитивних перетворень і реформ залишають бажати кращого, українці стали одними із найбільш небезпечних мешканців планети, а злочинність проявляє себе у все більш організованих формах, перетворюючись з пасивного об'єкта правового впливу на активного суб'єкта протистояння особистості, суспільству і державі. Втручаючись у сферу прийняття рішень, що традиційно належать до компетенції державних органів, навіть у сферу міждержавних відносин, злочинність суттєво впливає на політичну обстановку в країні, дестабілізує її. Вона є серйозною загрозою національній безпеці.

Голова Національної поліції України Сергій Князев нещодавно заявив, що в Україні «загальна злочинність порівняно з 2013 роком зменшилася на 10 відсотків. Насильницькі злочини, розбої знизилися на 25 відсотків» [1]. Разом з тим протягом січня-червня 2018 року зафіксовано 281 тисяча 800 кримінальних правопорушень. Серед них

36,3 % – тяжкі та особливо тяжкі злочини. Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), Україна увійшла до списку країн з надзвичайно високим впливом організованої злочинності на бізнес, зайняла 81 місце з 137-ми і розташувалася поряд з Бутаном, Бразилією і Гватемалою. Не дивно, що такий стан речей обурює населення, значна частина якого підтримує ідею застосування до злочинців жорстких покарань аж до смертної кари. При цьому смертна кара в Україні скасована. Побудова на основі Конституції України правової держави передбачає забезпечення основних прав і свобод людини, а отже і скасування смертної кари. Ще у 2000 році Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, – вилучила поняття «смертна кара» з переліку кримінальних покарань. Ст. 51 нині чинного Кримінального кодексу України серед видів покарань, які можуть бути застосовані судом до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, смертну кару не називає.

З точки зору природного права, смертна кара є порушенням природного права людини на життя. Водночас серед прихильників смертної кари є й такі, що пояснюють її саме природним правом. На їх думку, суспільство, караючи злочинців, не винаходить нове право, а лише користується тим, що належить людині у природному стані. Цікавим є той факт, що прихильником смертної кари був навіть видатний німецький філософ І. Кант. Відстоюючи ідею рівності між злочином і покаранням, стверджував, що справедливість вимагає саме смертної кари вбивці. Про це красномовно свідчить його улюблений афоризм: «Нехай здійсниться справедливість, якщо навіть загине світ».

Проблема смертної кари, що охоплює багато аспектів філософського, правового, політичного, етичного характеру, була в центрі уваги і видатного українського вченого-юриста, історика і громадського діяча другої половини XIX ст., доктора кримінального права, ординарного професора Київського університету Святого Володимира Олександра Федоровича Кістяківського (14 (26) березня 1833 – 13 (25) січня 1885). Його ідеї заслуговують на увагу, оскільки наукові дослідження мають спиратись не лише на сучасні реалії та їх теоретичне пояснення, а й враховувати здобутки своїх попередників, які за інших історичних умов пропонували варіанти вирішення проблем, актуальних і нині.

У своїй магістерській дисертації «Дослідження про смертну кару» (1867р.) О. Ф. Кістяківський детально проаналізував аргументи противників і прихильників цього виду покарання і зробив висновок, що смертна кара не лише не сприяє суспільній безпеці, не лише не стримує від вчинення злочинів, але й завдає незрівнянно більшої

шкоди, ніж інші види покарання. Єдина перевага її в очах народів полягає в тому, що вона являє собою покарання дуже просте і дешеве. Щоб тримати людину у в'язниці, щоб побороти її недоліки і зробити корисним або принаймні безпечним членом суспільства, для цього потрібні, за словами О. Ф. Кістяківського, значні матеріальні затрати, велике терпіння і справжня громадянська мужність. Смертна ж кара, не потребуючи ні тривалого часу, ні затрат, ні особливих зусиль, одним разом і назавжди позбавляє злочинця можливості шкодити і тим захищає людський егоїзм від уявної і реальної небезпеки. Захисники смертної кари старанно маскують зазначену причину прихильності народів до смертної кари, даючи їй більш піднесене пояснення. Але саме ця причина, на його думку, відіграє вирішальну роль у збереженні смертної кари серед видів покарань [2, с. 69, 70].

За словами О. Ф. Кістяківського, відновлювати вічну і безрезультатну суперечку про справедливість і несправедливість смертної кари – марна і непотрібна робота. З абстрактно-схоластичної точки зору не можна сказати про смертну кару нічого нового, про що у сотнях творів і статей не було раніше сказано. Але з філософсько-історичної позиції смертна кара є проблемою, що розроблена недостатньо. Питання щодо смертної кари можна вирішити лише тоді, коли ми підпорядкуємо наші власні погляди правдивому авторитету дійсності. Людство постійно змінюється, одні потреби зникають, а інші з'являються. Ці зміни відбуваються поступово, одночасно співіснують як нові, так і колишні потреби. Те ж саме можна сказати і про філософські погляди. Одні підтримують колишні потреби, а інші виправдовують нові. Остаточна перемога нового філософського світогляду може бути закріплена лише подією. Щоб визначити, які філософські погляди правдиві, слід звернутись саме до історії народів. Таким чином, «лише історія може дати пояснення причин як сучасного стану кримінального права, так і його стану у попередні періоди. Без поради історії як науки ... про поступовий розвиток роду людського, кримінальне право попередніх формацій було б у багатьох пунктах витвором божевільного» [3, с. 10]. Звісно, побут первісної людини, її розумовий і моральний стан зумовлює необхідність застосування смертної кари. Але з розвитком народів така необхідність зменшується і поступово зникає. Вчений впевнений, що людство досягне такого стану, коли зможе повністю позбутися потреби застосовувати такий вид покарання, як смертна кара. Водночас визнає, що в часи серйозних суспільних потрясінь, людство буде змушене тимчасово повертатись до цього виду покарання заради справедливості, спокою і безпеки народів.

Саме такі часи людство переживає нині. У світі почастишали випадки міжнародного і національно-релігійного тероризму, який являє собою не лише кримінальну, а й військово-політичну загрозу. Головним об'єктом терористичних актів зазвичай стає цивільне мирне населення. Терористичні акти забирають життя людей будь-якого віку, всіх національностей і релігійних переконань. Жертви терору у більшості випадків не мають ніякого відношення до прямої мети терористів, вони стають просто їх заручниками у досягненні своїх цілей. За таких умов держави змушені переглядати підходи до внутрішньої та зовнішньої політики, відмовлятись від надто ліберальних способів та методів її здійснення. Відповідно смертну кару було б доцільно розглядати як один із заходів державної протидії тероризму і забезпечення охорони основних соціальних цінностей, насамперед – життя людини. Відповіддю на виклик тероризму має стати ревізія сучасних норм кримінального та міжнародного права.

Список використаних джерел

1. У Нацполіції констатували зниження рівня злочинності в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/natspolitsii-konstatirovali-snizhenie-ugovnya-1538988040.html>
2. Кистяковский А. Ф. Исследование о смертной казни. 2-е изд. – Б.м., 1896. – XLV, III, 302 с.
3. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права / А.Ф.Кистяковский. – Киев: Тип.: И. и А. Давиденко, 1882. – 892 с.